

ŠTÚDIE

POČIATKY DREVORUBAČSKÝCH A UHLIARSKÝCH OSÁD NA ÚZEMÍ OBCE DONOVALY

OTO TOMEČEK

Katedra histórie, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Vyššie položené časti banskobystrického chotára boli osídľované až v novoveku. V tomto období postúpilo osídlenie tiež do oblasti donovalskeho sedla ležiaceho na rozhraní Starohorských vrchov a pohoria Veľká Fatra. Hoci ľud tieto oblasti dobre poznal a využíval ich na ťažbu dreva a pastvu už v skoršom období, vytvorení trvalého osídlenia bránili drsné prírodné pomery. Samotné donovalské sedlo leží v nadmorskej výške 980 m n. m. Reliéf okolo sedla je výrazne členitý. Najvyššiu výšku dosahuje v polohe Zvolen (1402, 5 m n. m.). Svahy tohto masívu sa zvažujú smerom k sedlu v pomerne prudkom sklone. Sklonitosť zo strany Starohorských vrchov je o trochu miernejšia. Podnebie v čase osídľovania územia nevykazovalo výraznejšie rozdiely oproti súčasnej klíme. Oblasť okolo sedla patrí do chladnej klimatickej oblasti.¹ Priemerná teplota v januári tu dosahuje hodnoty pod -5°C. Priemerná teplota v júli sa pohybuje v rozmedzí 12 - 16°C. Priemerná ročná teplota tu dosahuje 5°C.² Priemerný ročný úhrn zrážok presahuje 1000 mm. V najvyšších polohách okolitých vrchov presahuje ročný úhrn zrážok hodnoty 1200 mm.³ V oblasti prevládajú menej produktívne lesné pôdy - rendziny, ktoré majú často vysoký obsah skeletu z vápencových skál. Po odlesnení podliehajú rýchlo erózii. V oblasti donovalskeho sedla, kde bola v minulosti intenzívna ťažba dreva, museli byť preto pôdy plytké a značne skeletnaté. Všetky tieto činitele sa určite výraznou mierou podieľali na neskoršom osídlení tohto územia.

Počiatky trvalého osídlenia a zakladanie osád v tomto geografickom priestore môžeme spájať až s aktivitou Banskobystrickej banskej komory, predovšetkým s jej snahou o maximálne zúžitkovanie drevného bohatstva oblasti. Tieto snahy komory logicky smerujúce do Starohorskej doliny, kde sa sústreďovala značná časť banskej a hutnej prevádzky, podnietili vznik viacerých osád drevorubačov a uhliarov. Tie boli naviazané hlavne na starohorskú hutu, ktorá bola v čase vzniku osád najdôležitejším odberateľom tu vyrábaného drevného uhlia. Najvyššie položené, takto špecializované osady, vznikli práve v blízkosti donovalskeho sedla, v pramennej oblasti Starohorského a Korytnického potoka. Boli to osady: **Bully, Donovaly, Hanesy, Mistríky, Mišúty, Močiar, Polianka a Sliachany.**

¹ Podľa KONČEK, M.: Klimatické oblasti. In: Atlas Slovenskej socialistickej republiky (SSR). Bratislava, 1980, s. 64, mapa č. 42.

² Podľa KARSKÝ, V. - PETROVIČ, Š.: Roční průměrná teplota vzduchu v období 1901 - 1950. In: Atlas podnebia Československej republiky. Bratislava, 1958, mapa II-13.

³ Podľa TRAP, A. - BRJEDON, V.: Roční průměrný úhrn srážek v období 1901 - 1950. In: Atlas podnebia, mapa III-13.

Otázka presného časového zaradenia vzniku donovalskejších osád⁴ nebola doposiaľ v historickej literatúre dostatočne spracovaná. Žiadna práca sa doposiaľ nezaoberala ani príčinami prechodu osadníkov na trvalý, usadlý spôsob života. V základných prácach slovenskej historiografie, z ktorých vychádza každý regionálny výskum (Vlastivedný slovník obcí⁵, Slovník obcí Banskobystrického okresu⁶, Súpis pamiatok na Slovensku⁷, Dejiny Slovenska II.⁸, Atlas SSR⁹), existujú v otázke doby vzniku donovalskejších osád značné nepresnosti. Podľa Súpisu pamiatok na Slovensku vznikli osady obce Donovaly na začiatku 16. storočia. Podľa Slovníka obcí Banskobystrického okresu vznikali postupne od 2. polovice 17. storočia, a podľa Vlastivedného slovníka obcí boli založené v priebehu 17. a 18. storočia.

Osadu Donovaly Slovník obcí Banskobystrického okresu dokladá až k roku 1710, kedy už dávno existovala. Tento istý údaj prebral aj Vlastivedný slovník obcí. Mapa Ratkoša a Vozára v Atlase SSR (ďalej už len Atlas SSR) zase kladie počiatky osady do príliš skorej periódy 1401 - 1550. Slovník obcí Banskobystrického okresu uvádza, že osady Mistříky a Mišůty vznikli až po roku 1710. Atlas SSR datuje správne vznik Mistřík do pomerne širokej periódy 1551 - 1700. Vznik osady Mišůty je tu však už uvedený nesprávne do periódy 1701 - 1800. Pri osade Hanesy Slovník obcí Banskobystrického okresu udáva jej vznik až po roku 1710. Vlastivedný slovník obcí jej vznik vôbec nekonkretizuje, a Atlas SSR datuje jej vznik v súlade so Slovníkom obcí Banskobystrického okresu až do obdobia 1701 - 1800. Nesprávne, k roku 1627, je vznik osady uvedený aj v Dejínach Slovenska II. Tento rok sa síce pravdepodobne najviac približuje skutočnej dobe vzniku osady. K nemu však máme doložené v mzdových listinách len meno uhliara Hanesa (Cubo Hanesz)¹⁰, čo rozhodne nemožno automaticky spájať s existenciou osady. Okrem tohto sporného údaju sú v uvedenom diele zaradené Hanesy, spolu s Horným Jelencom, a osadami Rybie a Bully, nesprávne medzi tzv. Horehronské handle. Do tejto kategórie však zaradíme len osady v hornej časti toku Hrona tzv. Čierne a Biele handle. Vznik osady Bully je v Dejínach Slovenska II. datovaný rokom 1618. Podobne ako v prípade osady Hanesy sa s týmto rokom viaže len zmienka o uhliarovi menom Bulla.¹¹ S týmto menom sa však stretávame v tejto oblasti už aj v Maximiliánovom lesnom poriadku.¹² Neexistuje teda žiadny dôvod prečo sa spája s jej založením uhliar Bulla z roku 1618, a prečo nie uhliar toho istého mena spomínaný

⁴ Osady Bully, Donovaly, Hanesy, Mistříky, Mišůty, Močiar, Polianka a Sliačany označujeme v príspevku ako donovalske. Dôvodom je fakt, že osada Donovaly bola od svojich počiatkov najväčšou a najvýznamnejšou spomedzi spomínaných osád, a v neskoršom období sa stala administratívnym centrom týchto osád.

⁵ Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava, 1977, s. 348-350, heslo Donovaly.

⁶ Slovník obcí Banskobystrického okresu. Zostavil Štefan PISOŇ. Banská Bystrica, 1968, s. 207-210, heslo Donovaly.

⁷ Súpis pamiatok na Slovensku I. Bratislava, 1967, s. 332-333, heslo Donovaly.

⁸ Dejiny Slovenska II. (1526 - 1848). Bratislava, 1987, s. 231.

⁹ RATKOŠ, P. - VOZÁR, J.: Osídlenie banskobystrického banského revíru v 13. - 18. storočí. In: Atlas SSR, s. 116, mapa č. 24.

¹⁰ BARTÁK, J.: Z minulosti štátneho lesného hospodárstva v okolí Banskej Bystrice a Starých Hôr. Banská Bystrica, 1929, s. 98.

¹¹ Slovník obcí Banskobystrického okresu, s. 209.

¹² S menom Bula (zapísané len s jedným L) sa prvýkrát v tejto oblasti stretávame v popise lesov na okolí Banskej Bystrice z roku 1563, ktorý sa stal súčasťou Maximiliánovho lesného poriadku. - MADLEN, J.: Constitutio Maximiliana. In: Sborník prác Lesníckeho a drevárskeho múzea II. Martin, 1962, s. 22.

v roku 1563. Slovník obcí Banskobystrického okresu datuje vznik osady Sliačany „asi“ do polovice 18. storočia a Atlas SSR v súlade s tým do periódy 1701 - 1800. Nesprávne údaje o dobe vzniku osád poväčšine prebrali z uvedených diel tiež niektorí ďalší autori.¹³ Ani jeden z nich však pritom tieto údaje kriticky neprehodnotil. Na základe nového dôslednejšieho hodnotenia pramenných materiálov sa k danej otázke môžeme zodpovednejšie vyjadriť. Za potrebné pritom považujeme poopraviť niektoré nepresnosti v datovaní vzniku osád.

Ani jedna z donovalských osád ešte neexistovala v roku 1563, kedy sa konala obhliadka tunajších lesov. Veľmi podrobná správa z tejto obhliadky, ktorá sa stala súčasťou Maximiliánovho lesného poriadku vydaného v roku 1565, nám však podáva veľmi cenné informácie o spôsobe ťažby dreva, ako aj o miestach jeho ťažby a výroby drevného uhlia. Banskí majstri a šafári hút uzatvárali zmluvy na dodávky drevného uhlia s drevárskymi majstrami (Holzmeister), niekedy označovanými aj ako uhliarski majstri (Kohlmeister). Títo si potom najímali drevorubačov a uhliarov (mistríkov), ktorí sa zaoberali ťažbou dreva a výrobou drevného uhlia. Uhlie vyrábali v bezprostrednej blízkosti rúbaniska, alebo na mieste odkiaľ sa mohlo na vozoch pohodlne odvážať. Jeho odvoz do hút, v tomto prípade do starohorskej huty, zabezpečovali drevárski majstri. Drevorubači ťažili drevo predovšetkým v dolných, najprístupnejších polohách Starohorskej doliny a v bočných do nej ústiach dolín. Tento extenzívny spôsob ťažby ponúka vysvetlenie prečo nedošlo už v tomto období k zakladaniu trvalých sídel. Vzhľadom k tomu, že ťažba postupovala veľmi rýchlo, budovali si drevorubači a uhliari len provizórne príbytky na miestach kde práve prebiehala ťažba. Po vyťažení oblasti tieto príbytky opúšťali, aby sa mohli presunúť na iné miesta, a tu si založiť nové dočasné obydlia.

Počiatky postupného prechodu drevorubačov a uhliarov na usadlý spôsob života môžeme hľadať práve v nariadeniach, na efektívnejšie zúžitkovanie lesa, uverejnených v druhej časti Maximiliánovho lesného poriadku.¹⁴ Tieto nariadenia zavádzajú nový poriadok pri ťažbe dreva. Podľa nich sa majú lesy ťažiť od najvyšších polôh smerom k najnižším a od najvzdialenejších častí smerom k bližším. Stromy vhodné na zalesňovanie (semenáče) sa majú nechať na rúbaniskách, aby sa tak mohol les znovu prirodzeným spôsobom vysiať. Mladé lesy sa nemajú rúbať a majú sa nechať dostatočne vyrásť. Zavádzanie týchto opatrení do praxe a dôslednejšia kontrola práce vykonávanej v lese, v nasledujúcich rokoch po vydaní lesného poriadku, si vyžiadali aj zmenu v spôsobe života drevorubačov a uhliarov. Keďže dovtedy ťažili najmä drevo v nižších a stredných polohách lesa, nepotrebovali trvalé sídla. Ak mali začať ťažiť drevo aj vo vyšších a vzdialenejších polohách, museli by každodenne prekonávať dlhé vzdialenosti pri preprave na rúbaniská. Napokon aj miliere, z ktorých sa páľilo drevné uhlie bolo potrebné vo dne v noci obsluhovať. Toto nútilo lesných robotníkov hľadať si čo možno najlepšie a najvhodnejšie lokality pre vybudovanie trvalého sídla - osady. Po nájdení vhodného miesta ho budúci osadníci museli najprv odlesniť, a vyklčovať pne. Týmto spôsobom získali pre seba základný životný priestor a mohli pristúpiť k budovaniu prvých trvalých sídel a k založeniu osady. Okrem dostatku dreva a blízkosti huty, bola dôležitým lokali-

¹³ BARAN, V. - ČUKA, P.: Socioekonomicko-geografické aspekty formovania rekreačnej obce Donovaly. In: Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Prírodné vedy XI. Bratislava, 1991, s. 45; ŽALČÍK, J.: Donovaly - Korytnica. Bratislava, 1981, s. 13-14; ŽUDEL, J.: Hlavné znaky vývoja osídlenia Slovenska v 16. storočí. In: Historický časopis, 45, 1997, č. 4, s. 576; ŽUDEL, J.: Osídlenie Slovenska koncom 16. storočia. In: Geographia Slovaca 9. Bratislava, 1995, s. 55; ŽUDEL, J.: Osídlenie v roku 1598. In: Atlas SSR, s. 114-115, mapa č. 23.

¹⁴ MADLEN, Constitutio Maximiliana, s. 29-37.

začným činiteľom pri zakladaní osád existencia vodného zdroja. Prví osadníci zakladali sídla na mieste kde sa nachádzal prameň vody. Novovzniknuté osady niesli mená uhliarskych predákov (mistríkov), ktorí ich zakladali. Od vlastných mien mistríkov sú odvodené názvy osád Bully, Donovaly, Hanesy, Mistríky a Mišúty. Odvodenie od vlastného mena je veľmi pravdepodobné aj v prípade Sliačan.¹⁵

Problémom zostáva upresniť dobu, v ktorej dochádza k zakladaniu osád. V roku 1607 máme písomne doložené najstaršie drevorubačské osady v okolí Brezna.¹⁶ V banskobystrickej oblasti v tomto čase ešte existenciu takýchto špecializovaných osád doloženú nemáme. V roku 1618 sa spomínajú uhliar Donoval¹⁷ a uhliar Bulla,¹⁸ ktorí dali meno následne založeným osadám v oblasti donovalskeho sedla. O tri roky neskôr (1621) sa v tejto oblasti spomínajú mená ďalších uhliarov, na ktorých sa sťažuje provízor (správca) hradu Likava.¹⁹ Uhliari Jano Chladny, Greguš Černý, Matys Černý, Tobias Chladny Randuška a Tomáš Hagabaš kosili na území susedného Likavského panstva seno. Dvaja ďalší Kubo Čundrlík a Mišo Černý si dokonca na Korytnici na území panstva postavili domy. Proti týmto praktikám sa predstavitelia Likavského hradného panstva ohradili a žiadali skorú nápravu. Ani v tomto dokumente ešte priamu zmienku o prípadných, tu existujúcich osadách nemáme.

Existujúce osady v oblasti donovalskeho sedla nachádzame až v súpise uhliarskych osád, uhliarov, ich nehnuteľností, dobytky a zásob dreva v lesnej oblasti Staré Hory datovanom **14. augustom 1652**.²⁰ Z 15 tu spomínaných osád prvé štyri môžeme s určitosťou považovať za osady neskoršej obce Donovaly. Prvou z nich je Horná Korytnica (Corritniza: ober thail), ktorú môžeme s najväčšou pravdepodobnosťou stotožniť s osadou **Mišúty**. Túto tvorili rodiny uhliarskych majstrov Adama a Samuela Lungaue-
ra, ako aj rodina uhliarskeho pomocníka Jána Contura. Druhou osadou bola Stredná Korytnica (Corritniza : mitt : thail), čo je zrejme predchodca osady **Donovaly**. Túto tvorili rodiny uhliarskych majstrov Baltazára Donovalla a Mareka Lungauera. Spolu s nimi tu žili aj rodiny uhliarskych pomocníkov Melichara Sedliaga, Baltazára Lungaue-
ra a Michala Lungauera. Treťou tu existujúcou osadou bola Dolná Korytnica (Corritniza undt : thail), ktorú môžeme zrejme stotožniť s osadou **Mistríky**. Túto malú osadu obývala len rodina uhliarskeho majstra Hannesa. Tieto tri sídla vznikli v pramennej oblasti potoka Korytnica. Ich geografická poloha sa tak premietla aj do pôvodného názvu týchto osád. Poslednou je *Hannessowa*, ktorú ako už jej názov napovedá môžeme stotožniť

¹⁵ Napriek tomu, že toto meno nie je príliš rozšírené v tejto oblasti, môžeme sa s ním ojedinele stretnúť. Toto priezvisko máme v jednom prípade doložené v súpise obyvateľstva z prvej polovice 19. storočia, a to priamo v osade Sliačany. - Súpis obyvateľov pracujúcich v baníctve a v pridružených odvetviach v obvode Substitučného banského súdu v Banskej Bystrici z rokov 1833 - 1836. - Štátny ústredný banský archív v Banskej Štiavnici (ďalej ŠÚBA BŠ), fond Substitučný banský súd v Banskej Bystrici 1788 - 1854, č. 191.

¹⁶ V inštrukcii Rudolfa II. pre lesného šafára v Brezne sa spomínajú Beňuš (Benusch), bližšie neznáma osada na Čiernom Hrone (Schwartz Rohnitz), bližšie neznáma osada v údolí Kamenistého potoka (Steinwasser) a Osrblie (Zernpach). - Magyar erdészeti oklevéltár I. Ed. K. TAGÁNYI. Budapest, 1896, s. 290, č. 196.

¹⁷ Slovník obcí Banskobystrického okresu, s. 208.

¹⁸ Slovník obcí Banskobystrického okresu, s. 209.

¹⁹ Cesty za poznaním minulosti : Výber dokumentov k výuke dejín feudalizmu na školách stredného Slovenska. Zostavili Július ALBERTY, Jozef GINDL a Alojzia KOČIŠOVÁ. Banská Bystrica, 1970, s. 70-72, č. 12.

²⁰ Rakúsky štátny archív vo Viedni (ÖStA) - Hofkammerarchiv, Vermischte Ungarische Gegenstände, rote Nr. 8/A, fol. 612-613.

s osadou **Hanesy**. V tejto žili rodiny uhliarskeho majstra Daniela Lungauera a vdovy Rosiny Lungauerovej. Za ňou je v súpise uvedená ako ďalšia osada Kypťová (Kýptowa), v ktorej žil uhliar Matej Lungauer so svojou rodinou. Nakoľko všetky v súpise uvedené osady sú zoradené podľa svojej geografickej polohy, smerom od pramennej oblasti Korytnického potoka k Starým Horám, tak Kypťovú by sme eventuálne mohli stotožniť s osadou **Sliačany**. Spomedzi všetkých uhliarskych osád uvedených v spomínanom súpise bola práve táto najmenšia. Tvoril ju len jeden dom, v ktorom žilo 5 obyvateľov.

Najfrekventovanejším priezviskom obyvateľov žijúcich v donovalskej oblasti bolo priezvisko Lungauer. Na základe popisu lesov uverejnenom v Maximiliánovom lesnom poriadku vieme, že v roku 1563 uhliari tohto mena pôsobili v okolí Jelenca v doline Veľký Kucman a Rybie. Ich príchod do donovalskej oblasti súvisel s hľadaním nových lesov vhodných na pálenie uhlia. Možno ho tiež dávať do súvisu s postupným prechodom na intenzívnu ťažbu dreva aj vo vyšších a vzdialenejších polohách. S opačným procesom odchodu z donovalskej oblasti do nižších polôh sa stretávame v prípade dvoch uhliarov spomínaných v roku 1621. Ide o uhliarov nesúcich priezviská Chladny a Čundrlík (Tschunderlig). V súpise z roku 1652 máme tieto mená doložené v osadách Dolná Pavlová (zrejme jedna z trojice Môce, Jergaly, Štubne), Prašnica, Rybie (Rybô) a Turecká. Priezviská Černý a Hagabaš z roku 1621 v súpise nefigurujú vôbec. Ich odchod z donovalskej oblasti možno dávať do súvisu s nápravou, ktorú zjedнала komora po sťažnostiach zo strany Likavského hradného panstva. V prípade mena Čundrlík (Schinderling) však takéto zovšeobecnenie nie je na mieste, nakoľko s týmto menom sa v nižších polohách Starohorskej doliny stretávame už v popise lesov v Maximiliánovom poriadku.

Na základe všetkých uvedených skutočností môžeme vznik najstarších osád ležiacich v donovalskom sedle predbežne datovať do prvej polovice 17. storočia. Keďže do roku 1618 resp. 1621 sa osady ešte nespomínajú, môžeme vznik donovalských osád zaradených do súpisu (1652) presnejšie vymedziť rokmi **1621 - 1652**.

Niekedy v druhej polovici 17. storočia vznikla ďalšia spomedzi donovalských osád, **Bully**. Jej zakladateľom, ako nám názov napovedá, bol zrejme potomok uhliara spomínaného v roku 1618 resp. už v roku 1563. Podľa zápisov v matrike narodených farnosti Špania Dolina vedenej od roku 1674 (v tomto období donovalská oblasť spadala pod túto farnosť) vieme, že v priebehu druhej polovice 17. storočia sa ešte stále väčšina osád v tomto geografickom priestore zvykla označovať len všeobecným názvom ako *Uchlischo*, *Uhlijco*, *Uhlico*, alebo *Carbonaria*.²¹ Farár zapisujúci do matriky, jednotlivé osady nerozlišoval. Jediné sídlo (sídla), ktoré poznal podľa názvu bola Korytnica (*Coritnica*, *Coritnicza*, *Coritnice*, *Koritnice*, *Koritnicza*). Názov Korytnica je v spomínanej matrike prvýkrát doložený v roku 1677 a poslednýkrát v roku 1702. Až od 90. rokov 17. storočia sa začínajú v matrike po prvýkrát označovať jednotlivé osady názvami, pod ktorými ich poznáme aj v súčasnosti:

- Sliačany ako *carbonaria Szlicczan* (6. marca 1695)
- Donovaly ako *carbonaria Donowal* (2. februára 1696)
- Bully ako *carbonaria Bulla* (6. apríla 1698)
- Hanesy ako *carbonaria Hannes* (18. septembra 1701)
- Mistríky ako *carbonaria Mistrík* (22. augusta 1702)
- Mišúty pod názvom *Missút* (3. februára 1704)

²¹ Štátny oblastný archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠOBA BB), matrika r. k. cirkevného zboru Špania Dolina 1674 - 1715, kniha narodených (pokrstených).

Kým osada Hanesy figurovala pod týmto svojím názvom už v súpise z roku 1652, tak názvy ostatných osád odvodených od vlastných mien tunajších mistričov máme po prvýkrát doložené práve až v tejto špaňodolinskej matrike. Z porovnania matričných záznamov a súpisu z roku 1652 je jasné, že Mišúty, Donovaly a Mistríky získali nové názvy premenovaním z názvov Horná, Stredná a Dolná Korytnica. Donovaly získali svoj nový názov pred rokom 1696 a Mistríky pred rokom 1702. Ako posledná bola premenovaná osada Mišúty medzi rokmi 1702 - 1704, nakoľko ešte v roku 1702 figuruje v špaňodolinskej matrike pod názvom *Koritnica*.

Na začiatku 18. storočia existuje v oblasti donovalskeho sedla už aglomerácia osád.²² Najväčšou spomedzi nich bola podľa súpisu z roku 1652 osada Donovaly. Možno predpokladať, že práve niekedy v období na začiatku 18. storočia získala táto dominantné postavenie voči ostatným osadám. Potvrdzuje to aj fakt, že v súpisoch uhliarstiev z priebehu 18. storočia najčastejšie vystupuje práve táto osada.²³ V donovalskej matrike máme dominantné postavenie Donoval voči ostatným sídlam ležiacim v oblasti donovalskeho sedla potvrdené až v I. polovici 19. storočia.²⁴ Toto jej dominantné postavenie vyplývalo z polohy voči ostatným osadám, ako aj z jej veľkosti. Dominanciu si osada udržala aj v nasledujúcich rokoch, čo sa v 19. storočí napokon pretavilo do vzniku obce Donovaly, ktorá zahŕňala aj okolité osady.

Zrejme niekedy v prvej polovici 18. storočia vznikla dnes už zaniknutá osada **Močiar**. Aj túto môžeme zaradiť do skupiny drevorubačských a uhliarskych osád. Jej názov bol odvodený od polohy osady, či charakteru územia na ktorom bola založená. Svedčí to o odlišných okolnostiach jej založenia. Najstarší písomný doklad o existencii osady Močiar pochádza z roku 1754.²⁵ Matriky zo 17. a 18. storočia však existenciu osady ešte nezaznamenávajú.²⁶ Naopak ako samostatnú sídelnú jednotku ju registrujeme až na niektorých zachovaných mapách²⁷ a sčítaniach²⁸ prevažne z 19. storočia. V 18.

²² Súčasťou tejto aglomerácie bola aj dnes zaniknutá osada Kunst (Kunstová). Narozdiel od ostatných donovalskejších osád Kunst pravdepodobne nepatrí do kategórie drevorubačských, či uhliarskych osád. Táto osada, ktorú máme prvýkrát písomne doloženú v roku 1694, vznikla pri nejakom bližšie neznámom technickom zariadení na trase Špaňodolinského vodovodu. Jej osadníci teda v prvom rade zabezpečovali plynulý chod tohto zariadenia.

²³ Súpis uhliarov na okolí Starých Hôr 1710 - 1766. - ŠÚBA BŠ, fond Hlavný komorskogrofský úrad (ďalej HKG) I., Ev. č. 2623.

²⁴ V zápise z 29. 1. 1827 je ako miesto bydliska označené „ex Donoval - habitat in Sliaczan“. - ŠOBA BB, matrika r. k. cirkevného zboru Donovaly 1797 - 1839, kniha sobášnych.

²⁵ Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I., s. 349.

²⁶ ŠOBA BB, matrika r. k. cirkevného zboru Špania Dolina 1674 - 1715; matrika r. k. cirkvi Motyčky 1756 - 1842, kniha zomretých; matrika r. k. cirkvi Motyčky 1778 - 1834, kniha narodených (pokrstených).

²⁷ Štátny okresný archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠOKA BB), zbierka máp a plánov (ďalej zbierka MP), Ev. č. 2628, MBB/Kpr. p. - varia /K32/; Ev. č. 2632, MBB/Kpr. p. - rôzne /K35/.

²⁸ ŠOKA BB, MBB administratívne spisy, Nr. 1204 / 1821 - Popularis ignobilium conscriptionis summarium in 29 villulis in terreno civitatis huius Neosoliensis degentium pro anno 1820; Nr. 3042 / 1830 - Summarium popularis ignobilium conscriptionis in 29 villulis in terreno liberae regiae ac montanae civitatis Neosoliensis sitis degentium anno 1830 peractae. Signatum 30. nov. 1830; Nr. 1676 / 1841 - Summarium popularis ignobilium conscriptionis liberae regiae atque montanae civitatis Neosoliensis et in eiusdem portali terreno sitis 29 villulis degentium pro anno 1840 peractae.

Maďarský krajský archív (MOL), A Helytartótanácsi levéltár, Depertamentum publico-politicum, 1847, Kútfő 14, szám. 79, Summarium popularis ignobilium conscriptionis liberae regiae atque montanae civitatis Neosoliensis et 29 villulis in eiusdem portali terreno sitis degentium, pro anno 1846 peractae, per insertum conscriptorem confectum.

storočí osadu zaznamenáva jediná mapa.²⁹ Ak teda naozaj vznikla v 18. storočí jej zriedkavý výskyt v prameňoch si možno vysvetliť jediným spôsobom. Osada ležala v bezprostrednej blízkosti Mistrik, takže veľmi často bola uvádzaná ako jej súčasť. Tak tomu zrejme bolo aj pri súpise obyvateľov podliehajúcich jurisdikcii banskobystrického banského súdu (1781 - 1784),³⁰ ako aj pri Gindlom spracovanej Jozefínskej evidencii (1787),³¹ kde sa táto vôbec nespomína. S osadou Mistríky nakoniec Močiar aj definitívne splynul a stratil sa tak zo súčasných máp. Z tohto dôvodu ho neradíme do kategórie fyzicky zaniknutých sídel, ale medzi sídla zaniknuté zlúčením s inou sídelnou jednotkou v tomto prípade s osadou Mistríky.

Ako posledná zo súčasných donovalských osád vznikla pravdepodobne niekedy na prelome 18. a 19. storočia **Polianka**. Jozefínska evidencia obyvateľstva z roku 1787 túto osadu ešte nezaznamenáva. Celkom určite však bola krátko po nej založená, nakoľko jej vznik ako drevorubačskej a uhliarskej osady až v neskoršom období, kedy začína kríza baníctva a hutníctva, by nemal žiaden význam. Prvá písomná zmienka o jej existencii pochádza z roku 1804. V zápise v knihe narodených (pokrstených), ale aj zomretých v najstaršej donovalskej matrike je v tomto roku doložená ako časť osady Bully (Bulo seu Polanka).³² Po prvýkrát samostatne ju máme doloženú v knihe zomretých 17. novembra 1806 ako osadu *Polanka*. V nasledujúcich rokoch vystupuje raz samostatne, inokedy ako súčasť osady Bully. Ako súčasť osady Bully je uvedená ešte aj v roku 1812. V sérii sčítaní nešľachtického obyvateľstva z rokov 1820, 1830 a 1840 už vystupuje samostatne.³³ Polianka ako jediná z donovalských osád nemala svoj zdroj vody. Podľa tradície mali obyvatelia Polianky dovolené čerpať vodu pre svoje potreby priamo zo španodolinského vodovodu, na trase ktorého bola osada založená. O tom, že Polianka vznikla za iných okolností, a v inom čase ako ostatné donovalské osady, svedčí aj jej názov. Kým názvy šiestich donovalských osád sú odvodené od vlastných mien uhliarov, Polianka získala svoj názov podobne ako Močiar odvodením od svojej polohy (polianka - horská lúka).

Vznikom osád Močiar a Polianka sa dovŕšil proces osídľovania donovalského sedla. Tento proces zároveň znamenal definitívne dokončenie osídľovania horských oblastí v širšom zázemí mesta Banská Bystrica.

²⁹ ŠOKA BB, zbierka MP, Ev. č. 2671, MBB, Mp-22.

³⁰ ŠÚBA BŠ, fond Banský súd v Banskej Bystrici 1559 - 1788, Ev. č. 229.

³¹ Túto evidenciu spracoval Jozef Gindl. - GINDL, J.: Obyvateľstvo Zvolenskej stolice vo svetle úradnej štatistiky z roku 1788. In: Historický sborník kraja III. Banská Bystrica, 1967, s. 90-106. Autor však v tejto štúdií nesprávne považoval Jozefínsku evidenciu za výsledky Jozefínskeho sčítania obyvateľstva. Vlastné sčítanie prebehlo v rokoch 1784 - 1785. V rokoch 1786 - 1787 sa viedla ďalšia evidencia sčítaných osôb a vykonala sa revízia tejto evidencie. Gindlom spracované údaje sa týkajú práve tejto Jozefínskej evidencie obyvateľstva z roku 1787, ktoré výsledky Jozefínskeho sčítania (1784 - 1785) len dopĺňajú.

³² ŠOBA BB, matrika r. k. cirkevného zboru Donovaly 1797 - 1839, kniha narodených (pokrstených) a kniha zomretých.

³³ ŠOKA BB, MBB administratívne spisy, Nr. 1204 / 1821; Nr. 3042 / 1830; Nr. 1676 / 1841.

Zusammenfassung

Die Anfänge der Holzhauer- und Kohlerortschaften auf dem Gebiet des Dorfes Donovaly

Auf dem Gebiet des Dorfes Donovaly sind mit fortschreitender Tendenz 8 Ortschaften entstanden, die sich auf Holzhauerarbeit und Kohlenbrennerei orientiert haben. Es waren Bully, Donovaly, Hanesy, Mistríky, Mišúty, Močiar, Polianka und Sliačany. In Anbetracht der unwirtschaftlichen Bedingungen des hochgelegten Bergsattels in Donovaly, um den die Ortschaften entstanden sind, kommt der Beginn der Dauerbesiedlung in diesem Bereich erst der Epoche der Neuzeit zu. Die erste schriftliche Erwähnung, die die Existenz der 5 ältesten Ortschaften beweist, stammt aus dem Jahr 1652. Die letzten 2 Ortschaften sind erst im 18. Jahrhundert (bzw. um die Wende des 18. und 19. Jahrhunderts) entstanden. Die Entstehung dieser 2 Ortschaften hat nicht nur die Erreichung der Besiedlung des Bergsattels in Donovaly, sondern auch die Vollendung des Besiedlungsprozesses der Berggebiete in breitem Hinterland der Stadt Banská Bystrica bedeutet.